

НЕДОРІД 1928-29 рр. У ЗІНОВ'ЄВСЬКІЙ ОКРУЗІ

Влітку 1928 р. у південній смузі степової України сталася посуха, яка знищила повністю або частково урожай злакових рослин. Посуха ускладнила і без того важке становище селянських господарств Одеської, Миколаївської, Херсонської, Першотравенської, Зінов'євської, Запорізької, Мелитопольської, Криворізької, Дніпропетровської, Кременчуцької округ та Автономної Молдавської СРР.

Історія цього стихійного лиха достеменно вивчалася лише по гарячих слідах - урядовими комісіями, органами державної статистики та окремими дослідниками історії України сталінської доби. Згодом даний випадок голодування випав з поля зору дослідників аж до 2000 рр. Першим згадку про голод 1928-29 рр. витягнув з небуття американський дослідник Марк Таугер, згодом цю тему підхопила українська дослідниця Л. Гриневич, намагаючись при цьому вписати голодування у схему голодомору, тепер вже «1928-33», очевидно не знаючи про такий самий голод 1921-22 рр та 1924-25 рр. Також про забутий голод писали миколаївські дослідники О.Акунін та М.Шитюк.

Документи Державного архіву Кіровоградської області свідчать про те, що голодування 1928-29 рр. виникло за традиційною для степової України схемою, подібною до голоду 1891-92 рр., 1905-06 рр., 1921-22 рр. та 1924-25 рр.

На початку весни 1928 р. у південних степових районах, майже повністю загинула озимина. Селяни з великою напругою пересіяли ярові культури, сподіваючись на хороший врожай, але влітку сталася посуха, яка знищила і ярові культури. Це поставило південний степовий регіон тогочасної республіки на межу гуманітарної катастрофи. Для визначення розміру допомоги було використано попередні розрахунки Центрального статистичного управління, на їхній основі було складено план надання допомоги, який і було представлено Раднаркому СРСР. Коли ж з'ясувалися розміри неврожаю ярових, до більшості постраждалих районів виїхали урядові комісії, які провели оцінку збитків і на підставі їхніх доповідей були складені плани допомоги. УЕНОм 4.10.1928 ці плани були затверджені, але не як остаточні. У жовтні 1928 р. урядові комісії знову виїхали до потерпілих округів з метою повторно перевірити стан та розмір недороду та виявити необхідний розмір допомоги. План допомоги від 4.10.1928 р. був відповідно скорегований і поданий на затвердження [1, арк. 117].

Загалом було визнано недорідними спочатку 76 районів, після повторної перевірки - 161 район по 10 округах та 1 автономній республіці в Україні. Загальний зернофуражний дефіцит визначався у 38163,4 тис. пудів. По недорідних районах було зібрано селянськими господарствами 48,2 млн. пудів, що складало 6 % загальноукраїнського врожаю, у той час як у 1927 р. - 162 млн. пудів (14,7 %). Загалом же по республіці було зібрано селянськими господарствами по відповідних округах та АМСРР 152 млн. пудів проти 337 млн. у 1927 р.

Комісії констатували, що порівняно з недородом 1924-го року у 1928 р. голодувало населення на 33 % менше, проте площа, охоплена неврожаєм була на 16 % більша. А саме: у 1924 р. постраждало 933111 господарств у 145 районах з 3215642 га посівної площі та 4,8 млн. селян. У 1928 р. - 651298 господарств, 3688953 га посівної площі, 3,1 млн. селян [1, арк. 117зв.].

Серед районів України, що голодували, чотири (Бобринецький, Братський, Устимівський. Компаніївський район, пізніше зняли з обліку районів, що потребували допомоги [1, арк. 119]) належали Зінов'євській окрузі (складалася з сімнадцяти районів), яка не належала до найбільш постраждалих. На її території було зібрано 20641 пуд зернових, порівняно з 40800 у 1926 р. та 46900 пудів у

1927 р. - 50% та 43% відповідно. Державні хлібозаготівлі склали 1111 пудів у 1928 р., що становило лише 13,3 % від попереднього року (8030 пудів). Райони постраждали неоднаково. Загалом у постраждалих округах валові збори коливалися у межах 28,5-52% від урожаю 1927 р. та 15,2-71,5 % урожаю 1926 р. [1, арк. 118].

Першим наслідком посухи стало зростання ціни на хліб. Реальні ціни у другій половині 1928 р. піднялися до 1,70-3 крб. Ціна пшеничного борошна сягнула 5 крб. 60 коп. у Мелітопольській окрузі, яка постраждала дещо менше, і 12 крб. у окремих районах Одеської області. Подорожчання кормів призвело до падіння цін на худобу. Так, нормальна ціна на корову складала у середньому 84 крб., на робочого коня - до 180 крб. У неврожайному 1928 р. на Одещині корова коштувала 3560 крб., робочий кінь - 40-60 крб. [1, арк. 118 зв.]. Побічним ефектом став забій худоби, внаслідок чого значно зросли обсяги заготівлі худоби та шкур. Очевидно, що селяни традиційно намагалися позбутися худоби, яку нічим було годувати, і одночасно заробити на продажу державі шкур та м'яса, аби отримати хоч якісь кошти на посівне зерно для осінньої сівби.

Керівництво республіки констатувало зменшення загального товарообігу у сільській споживчій кооперації у середньому на 30-50 % загалом по Україні. Безпосередньо по Зінов'євській окрузі пересічне падіння товарообігу складало 5,6 %, проте по недорідних районах складало 64 %. Традиційно селяни переходили на самозабезпечення, скорочуючи споживання промислових товарів [1, арк. 119].

Для подолання наслідків недороду вважалося необхідним зберегти посівні площі недорідної смуги в розмірах, які б забезпечили валовий збір зерна на рівні 5 % вище за середній-довгорічний; зберегти тяглову силу та продуктивне скотарство на рівні початку року; допомогти харчами біднякам та середнякам у розмірах, які б забезпечили збитковим господарствам витрат на засоби виробництва та проведення польових робіт. З цією метою планувалося також: постачання насіння, надання кредитів задля найму тягової сили та постачання тракторів, постачання кормів для худоби, постачання харчів дорослим та дітям, надання пільг по сільськогосподарському податку, державному страхуванню, відтермінування погашення зернових позик шляхом пролонгації їхніх виплат, посилення ветеринарної та медичної допомоги [1, арк. 119 зв.].

Після осінньої перевірки плани допомоги було уточнено. На дитяче харчування Центральна комісія допомоги дітям виділила додатково 1 млн. крб., через це кількість дитячих пайків вдалося збільшити зі 170 тис. до 224 тис. Загальноукраїнська сума допомоги за всіма статтями складала 77 млн. 594 тис. 400 крб. Проте не слід думати, що держава просто так витратила на селян астрономічну суму. Значну частину допомоги складали кредити та позики, які селяни повинні були повернути за рахунок наступного врожаю. У середньому допомога була у 1,5-3 рази більша ніж у 1924-25 рр. [1, арк. 120].

Окрім того, держава намагалася традиційно використати важке становище населення, що голодувало, для виконання певних господарських планів. Найперше, що потрібно було здійснити на думку партійних органів - це відновити посіви озимини принаймні до розмірів посівної площі 1926, а краще - 1927 р., що була найбільшим досягненням сільського господарства України часів НЕПу. При цьому планувалося збільшити урожайність озимини. Також ставилося завдання зберегти поголів'я робочої худоби на рівні 1927 р. Найбільше влада турбувалася про допомогу маломіцним середняцьким та бідняцьким господарствам, а також намагалася заохотити створення колгоспів. Із загальної кількості зерна, призначеного для осінньої посівної, що складала 112,1 тис. тон, лєвова частка була виділена у кредит маломіцним, бідняцьким господарствам та колгоспам. Більш заможні господарства зерновий кредит отримали як виняток [1, арк. 126].

У якості допомоги працездатному населенню, було заплановано надати йому можливість здійснити значну кількість громадських робіт. Щоб отримати засоби для існування селяни повинні були виконати меліоративні роботи на суму 2 млн. 990 тис. 310 крб., а також шляхові роботи вартістю 761 тис. 690 крб. При виборі місця та видів робіт рекомендувалося враховувати інтереси колективів, переселенців та розселенців, а також можливість використання тракторів. [1, арк. 130-130 зв.]

На будівництві шляхів передбачалося залучати нужденне селянство до найбільш простих видів робіт районного та сільського значення, а також до робіт з поліпшення під'їздів до зсипних пунктів та залізниць. Загалом планувалося поліпшити 522,7 км шляхів та побудувати 17,5 км глинобитних шляхів [1, арк. 131].

Проте у Зінов'євській окрузі планувалося лише посадити 500 га лісосмуг та закласти 10 га розсадників. Загальна вартість робіт не перевищувала 129 тис. крб. Інші меліоративні, а також шляхові, роботи не планувалися [1, арк. 135-135 зв., 137зв.].

Усією роботою з допомоги населенню Зінов'євщини керував окружний виконавчий комітет, по районах - районні виконавчі комітети, при яких було створено районні комісії допомоги тим, хто постраждав від недороду. Загальне керівництво здійснювала Українська урядова комісія допомоги недорідним округам. Створено і Окружну комісію допомоги недорідним районам.

На райони Зінов'євщини, що постраждали, передбачалося 42000 пайків, призначених для 24781 особи, до яких були зараховані діти, матері з немовлятами та вагітні жінки. Після повторної перевірки кількість пайків була збільшена до 48700. Ця категорія населення або харчувалася гарячою їжею на спеціальних харчових пунктах, або отримувала пайки у сухому вигляді, тобто сирими продуктами [2, арк. 1].

Виконання планів допомоги супроводжувалося певними труднощами. У недорідних районах налічувалося 37202 господарства, з яких 65 % вважалися бідняцькими. Загальна кількість населення складала 195598 осіб, у тому числі 74630 дітей до 14 років. У той же час на жовтень у розпорядженні комісії було лише 3910 пайків, у той час як реальна потреба складала 14119. До того ж, територія голодування охоплювала не тільки райони визнані недорідними, але й території суміжних з ними районів, які вважалися благополучними, у зв'язку з чим була необхідність отримання значно більшої кількості пайків [2, арк. 1-1зв.].

У недорідних районах Зінов'євського округу населення тримало більше 44 тис. коней, 32,2 тис. голів великої рогатої худоби, та близько 7,5 тис. свиней. А допомога могла бути надана лише 50 % господарств, у той час як постачання кормів потребували 74%. Враховуючи, що округом мав у своєму розпорядженні 3,2 млн. пудів кормів, дефіцит складав 10 млн. пудів. Тому допомога була надана у першу чергу найбільш біднішим соціальним верствам із розрахунку на термін з листопада 1928 до травня 1929 рр. Решта районів округи також отримали допомогу, якої мало вистачити до січня 1929 р. При цьому норми годування були збільшені до 61 пуда [2, арк. 1зв.].

Також селянам усієї Зінов'євщини було надано кредит у розмірі 454 тис. крб. на рік, проте окружна комісія вважала, що цього кредиту не вистачить не тільки селянам округи, але й селянам недорідних районів [2, арк. 2].

На громадських роботах восени 1928 р. передбачалося задіяти 263,9 тис. піших робітників та 53,26 тис. возів. Участь у меліоративних роботах та ремонті й побудові шляхів дали їм можливість загалом отримати 344234 крб. заробітної платні [2, арк. 2].

Надання допомоги розпочалось у жовтні 1928 р. Проте вже навесні 1929 р. при перевірці роботи райвиконкомів «округовою комісією» допомоги недорідним

районам були озвучені негативні факти, які свідчили про численні зловживання головним чином на рівні районів та сілрад.

Доповідач - представник Державного фінансового контролю Шадурський, - назвав роботу комісії ганебною та «недбайливою», а також навів приклади типових зловживань під час розподілу допомоги. За даними Шадурського дитячі пайки видаються дітям заможного селянства, яке не має в них потреби, у той час коли діти бідноти навіть не внесені до списків. Оголошено про факти, коли фураж для годування худоби також видавався заможному селянству, яке мало достатню забезпеченість землею та худобою. Виявлено випадки видачі фуражу службовцям, що було прямо заборонено, у той час як бідняцькі господарства навіть не були внесені у списки на отримання допомоги. Також у районах був відсутній облік населення, яке потребує допомоги, а також облік продуктів, які отримують райони і перебувають на зберіганні у районах, що сприяє зловживанням та шахрайству [3, арк. 96]. Доповідач вважав, що виявлені зловживання повністю порушували план допомоги постраждалим і просив вжити до установ, організацій та окремих осіб, які винні у зловживаннях та недбальстві, заходи адміністративного покарання, а також притягти до судової відповідальності голів Бобринецької, Братської та Устимівської районних комісій та установи і окремих осіб, що сприяли зловживанням [3, арк. 97].

Комплекс заходів з подолання наслідків недороду тривав на Зінов'євщині до липня 1929 р. У липні був складений звіт районних та окружної комісій для Урядової комісії у справі боротьби з недородом. У звіті зазначалося, що по трьох постраждалих районах округи тільки за два квартали 1929 р. було видано 31205 пайків, у тому числі 18792 дитячих та близько 900 жіночих; виконано громадських робіт загальною вартістю 74484 крб.78 коп., у тому числі робітникам біло виплачено 51831 крб. 44 коп.; на годування худоби було видано корму та готівки на загальну суму 261 тис. крб. У результаті комісія констатувала припинення на початок липня голодування та відсутність голодних смертей. Винятком були поодинокі випадки висипного тифу та цинги [4, арк. 23-27]. Таким чином, можна говорити про успішність кампанії боротьби з неврожаєм та голодом, проведеної у Зінов'євській окрузі. Головними факторами цього успіху можна вважати прискіпливий контроль за виконанням планів подолання наслідків стихійного лиха з боку окружної комісії допомоги недорідним районам та досвід подолання попередніх випадків неврожаю.

Список використаних джерел

1. Державний архів Кіровоградської області (ДАКО), ФР-229, оп.1, спр.1.
2. ДАКО, ФР-229, оп.1, спр.13.
3. ДАКО, ФР-229, оп.1, спр.15.
4. ДАКО, ФР-229, оп.1, спр.20.